

ANSZHELM HERR VON BURCKEHRTSHAUSEN

OFFENHERTZIGE WOLMEINENDE GUTACHTEN: WIE EIN FRIED IM REICH ZU STIFFTEN UND ZUERHALTEN. DURCH EINEN FÜRNEHMEN STAND AUFFGESETZT

OPENHARTIGE, WELGEMEENDE RAAD: HOE EEN VREDE IN HET RIJK TE STICHTEN EN TE ONDERHOUDEN. DOOR EEN VOORNAME STAND OPGESTELD.

1 6 5 0

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

16 november 2017
herzien 24 oktober 2018

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

1538

http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/urn/urn:nbn:de:gbv:3:1-30211

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle

INLEIDING VAN DE VERTALER

In dit liefdevol geschreven werk, neemt de auteur het op voor degenen die een geloofsbekentenis aanhangen die afwijkt van de overheersende godsdienst. Lees: van de katholieke Kerk. Onder verwijzing naar tal van bijbelpassages en uitspraken van heiligen, stelt hij, dat het geoorloofd is om zich te verzetten tegen kwaadaardige andersdenkenden, en om dwalenden te proberen weer op het rechte pad te krijgen, maar daarbij moet het volgens hem blijven. Hij acht het op basis van de genoemde bronnen niet geoorloofd, dat aan deze andersdenken lichamelijke schade wordt toegebracht. Hij wil hun ook ruimte geven voor hun eigen denkwijze, zolang zij niet uit slechtheid, maar uit onwetendheid dwalen.

Alles blijft hiermee uiteraard steken in het afgesloten universum waarbinnen de reguliere en ‘afwijkende’ geloofsaanhangers zich bewegen. De auteur pleit immers niet op grond van algemene, humanistische gronden voor tolerantie, maar op grond van de binnen het reguliere kader geldende normeringen, zoals die welke uit de bijbel stammen.

Hij geeft ook een vijftal normeringen waaraan iemand moet voldoen voordat men hem tot ketter kan brandmerken. Dus vrijuit gaat een andersdenkende naar zijn opvating zeker niet altijd.

Niettemin vormt het gehele werk een prachtig tegenwicht tegen de kruisridders die in hun eigen gelijk blijven steken, en andersdenkenden proberen uit te roeien.

Op vele plekken in de tekst staan in de kantlijn verwijzingen naar bijbelpassages. Het is lastig om ze in deze vertaling op die wijze op te nemen. Daarom heb ik ze in een aparte bijlage achterin gezet. Daarbij moet opgemerkt worden, dat de bewuste

passages niet altijd een aansluiting bij de tekst lijken te hebben. Ik heb dan ook de eindnoot-codering in de tekst geplaatst op de plek waar ze in het origineel ongeveer in de kantlijn stonden.

Ruud Muschter

DE TEKST

Welgeboren, vorstelijke[1], beste neef en zeer vertrouwde broeder. Uedele dank ik voor de trouwhartige nieuwjaarswens, en smeek God dat Hij Zijn almacht ook aan u wil vervullen. Zoals ik evenwel zeer van harte van Uedeles en uw verwanten behaaglijke gezondheid en welzijn heb vernomen, ben ik daarentegen over de slechte toestand van ons arme vaderland innig bedroefd, doordat Uedeles aanduiding na de Neurenbergse handeling van tijd tot tijd verandert[2], en een steeds gevaarlijker aanzien wint, zodat eerder zorg bestaat om nieuwe onrust en onenigheid, dan hoop op het vredesbestand van Münster.

Betreffende de door Uedele aan mij ter verheldering op- en voorgelegde vraag, die veroorzaakt is door de thans gemelde verandering en de te vrezen ganse verwoesting van de vrede en ruststand, namelijk hoe er toch een middel te bedenken is, dat de leden van het Roomse Rijk onder elkander verenigd en dan gezamenlijk met hun algemene door God aangestelde opperhoofd in goed vernemen en tot verschuldigd respect hersteld kunnen worden, en ook later een weg bedacht kan worden om aan de dreigende bedrukking door vreemde volkeren in het geestelijke en wereldlijke, ja, aan de ganse onttrekking der vrijheid te ontsnappen: dat is een hele moeilijke kwestie, voor mij te hoog om te beslissen. In het bijzonder hebben de recente door vreemde volkeren gevaarlijke aanslagen en plannen tegen het vaderland een bovenmatig breed aanzien. Vandaar dat ik de

[1] “Fr.”

[2] Onduidelijk.

voorstelling daarvan gans redelijk aan verstandigen, vooral aan hen overlaat, die vreemde heerschappijen dieper en helderder in het hart zien - en kunnen uitvorsen wat hun gedachten en beraadslagingen zijn - dan ik, die van niemand ooit heeft gehoord dat men dusdanig iets wenste te wagen. Er zal ook niet gemakkelijk iemand aan den dag geven of hij het reeds in het hart had, en dan niet verantwoordelijk wil zijn om de een of andere buitenlandse macht van een dergelijke ongerechtigheid zonder een genoegzame reden te betichten. Afwegend mag ik echter hopen, dat de ervaring zelf betreffende de een of andere vreemde heerser iets soortgelijks verdachts aan het daglicht brengt. Dan zal zulk een geweld gemakkelijk te confronteren zijn, wanneer eerst maar de innerlijke verwoesting wordt opgeheven en de oude loffelijke eenheid tussen het hoofd en de leden, en dan tussen dezen zelf, wederom ingeplant en bevestigd is. Hoewel ik thans gaarne beken, dat ik de belangrijkheid der kwestie niet begrijp, en daarom de voltrekking van Uedeles verlangende beslissing en de eerst- en anderdeels voorgelegde vraag aan meer verstandigen en ervarenen, zoals hiervoor aangeduid, alleszins overlaat, heb ik niettemin om mijn dienstwilligheid te betuigen, die niet geheel uit handen willen laten gaan, doch mijn gedachten over de innerlijke geruststelling, zo goed als de mij aanklevende geringheid dat toelaat, welmenend nederig en in vertrouwen willen adresseren. Gij zult het onder u willen laten blijven, en terwijl het eigenlijk niet ons beroep is om ons hoofdzakelijk om dergelijke kwesties te bekommeren, het met mij eens zijn, dat wij het onheil van het vaderland betreuren en vanuit de grond van ons hart verbetering wensen. Voor alles aan, zal het - om bij het voorgestelde doel te geraken - naar mijn opvatting nodig zijn, grondig te onderzoeken waar de hoofdbron van het eerdere en opnieuw ervaren euvel en de bloeddorst aan ontspringt. Dan zal des te gemakkelijker blijken hoe deze hoogst verderfelijke stroom die het arme Duitsland overspoelt, het in zich heeft om in de toekomst afgewend te worden. Wie thans de omstandigheden die zich

hebben afgespeeld rijp overdenkt, zal moeten bekennen, dat al het ongeluk uit de - door de ledematen van de trieste satan en dan door het hoofd zelf ingegoten - stinkende, giftige troep van het wantrouwen opwelt en stroomt; de oorsprong echter, uit de lasterlijke, uit de helse keel doorbrekende ontijdige, in de Heilige Schrift verdoemde, ijver om Gods woord en de geloofsbekentenis door geweld, weer en wapens uit te breiden en te doen planten.

Daartoe hebben tot nu toe veel hitzige katholieke en protestantse predikers - vanaf de kansel en door geschriften - veelvuldig pikhouwelen en schoppen voor de wereldlijke heerschappen aangedragen en hen meesterlijk opgehitst, die dan ten dele door de begeerte om hun heerschappij te verbreiden, zijn opgefrist en zich er des te gemakkelijker toe hebben laten bewegen om deze begeerte naar Machiavellistische leer met het geestelijke voorwendsel te bedekken en de aangeleverde werktuigen te grijpen, en aldus de scheidingen en dammen van de in het rijk gevestigde geest en wereldlijke vrede te doorboren, waaruit de zeer trieste door- en uitbraak van de schadelijke overstromingen van de ijver en het wantrouwen ontstaan zijn. Wanneer in de toekomst deze gans verderfelijke overstroming verhoed wordt, berust zulks er naar mijn beperkte begrip enkel en alleen op, dat de hoge en lagere stand van de harten en onderdanen van het rijk grondig geïnformeerd worden over de wijze waarop naar de wil en het bevel en de leer van onze Heer en Heiland Jezus Christus de bij elkander en onder één hoofd wonende diverse geloofsbekentenissen zich jegens elkander betonen en verhouden. Want hoe moeten het hoofd zich jegens zulke ledematen en deze wederom jegens hem betonen? Deze beide kwesties heb ik hierbij naar mijn beperkte begrip uitgewerkt[3], en Uedele tot diens zeer verstandige verbetering willen toesturen. Ik zie weliswaar niet gaarne dat anderen ze in handen zouden krijgen en ik genoemd werd. Men zou het mij aanrekenen als vermetelheid en overmoed, van welke aan-

[3] “nach meinem geringen Verstand auszgefürter U. E.” Onduidelijk.

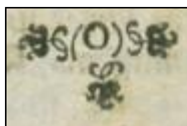
tijging ik edoch gode zij lof bevrijd ben. En ik streef niets anders na, dan Uedele mijn vriendschap en tegelijkertijd het verlangen tot een algemene ruststand van het vaderland te betuigen. God geve, dat het merendeel van onze landslieden ook deze mening is toegedaan, dan zal er spoedig iets veranderen en het op de grond liggende rijk eerst wederom in zijn oude bloei, hoogheid en aanzien worden gezet. Met zulk een wens besluit en verblijf ik,

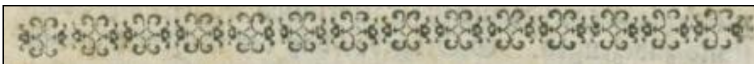
Uedelest

Dienstwillige

Gegeven op het eiland Amlu
de 7e januari 1650.

Anszhelm Herr von Burckehrts-
hausen.

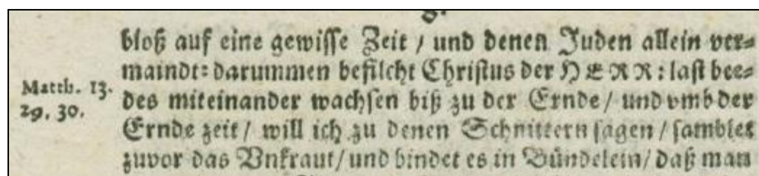

Welgemeende raad
hoe men zich tegen de
ongunstige geloofsvijand in de
christenheid moet gedragen.

De enige tijd geleden ingeslopen diverse geloofsbekentenissen, hebben de gemoederen van het merendeel der mensen dusdanig ingenomen, bewogen en verbitterd, dat zelfs in tijden van vrede de haat en vijandschap zich laten merken. Komt het dan tot bedrijvigheden en oorlog, dan worden ze tot wraakzucht, tot bloedvergieten en tot allerhande onmenselijke daden; heftiger aangedreven dan in de oude tijden ooit geschiedde. Wanneer men nu dergelijke ongeschikte ijveraars zou vragen waarom zij dat doen, zou het antwoord er ongetwijfeld op uitlopen, dat het uit ijver en liefde tot hun geloofsbekentenis en tot bevordering van de eer van God geschiedt. Vandaar dat zij allen die hun opponerende geloofsbekenners zijn, als de vijand van keizer en God kunnen, zullen en moeten beschouwen. Bij dit onaangename kenmerk moet het hoognodig zijn - opdat de mens niet op onbezonnen wijze, waarin hij meent dat hij recht, en God een welgevallen doet, zichzelf bedriegt en ernaast grijpt -, dat men allereerst vlijtig onderzoekt waaruit de ware ijver voor het geloof bestaat en wat daarvan de vruchten zijn. Voor zover wij ons anderszins uit de Heilige Schrift willen laten berichten, is de conclusie dat een christelijke ijver niets anders is, dan een inwendige liefde om de eer van God en het heil en het welzijn van de naaste te planten en uit te breiden. Wie anderszins gezind is, heeft geen ware ijver en gedraagt zich niet overeenkomstig de leer van Paulus, alsook zijn voorbeeld en dat van Mozes[i], want deze smeekte God, zeggende: Ach Heer, vergeef thans het volk zijn zonden[ii]. Zo niet, verdelg mij dan ook uit het

boek dat Gij geschreven hebt. Ik heb gewenst[4] verbannen te zijn van Christus voor mijn broeder, die mijn vrienden zijn naar het vlees.[iii] Eenzelfde mening is er bij Christus onze Heer zelf, zo-als ook bij al zijn apostelen.

Of nu deze thans benoemden, ware volmaakte ijveraars voor de eer van God waren, valt niettemin in de Schrift nimmer te vinden dat die het doden van de ketters - of diegenen die Christus zelf een addergebroed noemt en dat zij van hun vader de duivel zijn, en kinderen van de hel - heeft goedgekeurd en nog veel minder bevolen heeft. Ja, het gebod van de Joodse wetten om de ketters te doden, is veranderd, en de erin verordineerde straf is verminderd geworden, want het was

bloß auf eine gewisse Zeit / und denen Juden allein ver-
Matth. 13. maindt: darummen befilcht Christus der HERR: last bee-
29, 30. des miteinander wachsen biß zu der Ernde / und umb der
Ernde zeit / will ich zu denen Schnittern sagen / samblet
zuvor das Unkraut / und bindet es in Bündelein / daß man

slechts voor een bepaalde tijd en slechts bedoeld voor de Joden. Vandaar dat Christus de Heer beveelt[iv]: laat beiden met elkan-der groeien tot aan de oogst. En rond de oogsttijd zal ik tot de maaiers zeggen: verzamel van tevoren het onkruid en bind het in bundels, opdat men het verbrande. Doch verzamel voor mij het koren in mijn schuren, opdat gij niet het koren tegelijk met het onkruid uitroeit.[v] Waar Johannes Chrysostomus deze woorden uitlegt, schrijft hij: Wat betekent het, dat de Heer zegt: opdat gij niet tegelijk het koren met het onkruid uitroeit? Naar waarheid niets anders, dan dat wanneer gij de wapenen grijpt en de ketters uitroeit, veel gelovigen daaronder te gronde moeten gaan, en dat van het onkruid nog een deel tot koren kan worden. Vandaar dat wanneer gij het ontijdig uitroeit, veel koren zou bederven dat uit het onkruid had kunnen opgroeien. Aangezien dan ook de opvatting en leer van de oude kerkvaders der conci-

[4] “Jener / ich habe gewüntscht”. Het gebruik van ‘jener’ is onduidelijk.

lies en van de eerste christelijke kerken in die richting gaat, is ook in die eerste tijden steeds aangehouden, dat men de ketters niet moet doden, doch ten hoogste de halsstarrigen en onboetvaardigen afzonderen[vi] van de christelijke Kerk en gemeente, en hierin ons hart en Heiland Christus moeten volgen, die de kopers en verkopers die van de tempel een moordkuil hadden gemaakt, niet doodde, doch hen allen naar buiten dreef.[vii] Zo zijn er vele en ongelijke uren in de dag, zoals Christus onze Heer en Heiland aanduidt: derhalve moeten wij niet aan de zaligheid van enige mens twijfelen. Zouden Saulus, de latere Paulus, toen hij de christenen vervolgde, of Augustinus, toen hij nog een heiden was, gedood zijn geworden, dan had de christelijke Kerk merkbare schade, nadeel en afbreuk geleden door het ontbreken van zulke voortreffelijke dienaren en uitverkoren instrumenten van God. Augustinus zegt aldus zeer fraai en goed, dat de boosaardigen leven, ertoe beschikt dat zij zich bekeren, of dat door hen de vromen in godsvrucht geoefend worden, waarvan ons de koninklijke profeet David blijkens zijn 54e psalm een voorbeeld is. Geve God dat de boosaardigen in onze tijd, die de vromen oefenen, zich bekeren en met de vromen geoefend worden. Want al zijn zij boosaardigen en oefenen zij de meermalen genoemde vromen zoals vermeld, toch moet men hen daarom niet haten, in aanmerking nemend dat wij niet weten of zij tot aan het einde in slechtheid zullen volharden.

Het zou zich ook kunnen toedragen, wanneer men meent zijn vijand te haten, dat het niettemin onwetend over een vriend gaat. Bovendien is het zeer onterecht om het christelijke geloof door de wapenen en met geweld te willen voortplanten[viii] [ix], zoals met name St.-Paulus uitdrukkelijk leert. De wapenen van onze ridderschap, zegt hij, zijn niet vleselijk[x], doch machtig voor God om de vestingen te verstoren, opdat wij de aanslagen verstoren en alle hoogte die zich verheft tegen de kennis van God.

Wat het voorbeeld over Elias en Phineas betreft: daar gene de geestelijken van Baäl, en deze Simri en de Midianieten liet doden, omdat door dezen de toorn Gods over het volk van Israël werd opgewekt, en daardoor de ijver van beiden geprezen werd, moet men weten, dat genoemde ijver indertijd op de Mozaïsche wet berustte. Onze Heer en Heiland Christus echter, verwijt daarentegen zijn jongeren hun onwil, omdat zij - net zoals Elias in zijn tijd deed - verlangden dat vuren uit de hemel vallen om de Samaritanen te verteren. [xi]Weet gij niet, spreekt Hij, van welke Geest gij kinderen zijt? De Zoon des mensen is niet gekomen om de ziel van de mensen te verderven, doch te behouden. Daarom is aan de jongeren van Christus en hun navolgers niet de geest van Elias of van de wet, doch van hun hart en van hun meester Christus gegeven, die niet de dood van de zondaar wenst, doch dat deze zich bekeert en leeft. Ooit heeft de Mozaïsche wet, ook het ceremoniële, voor zichzelf geen plaats meer, doch is het door Christus opgeheven, aangezien het volk Gods niet meer tot het Jodendom beperkt, doch in de ganse wereld uitgebreid is. Daarom moet ook geheel tussen het Oude en Nieuwe Testament worden onderscheiden, aangezien in gene de wet vermaande dat men de ketters van het volk van Israël uitroeide, doch in deze niet. [xii]Op dezelfde wijze laat men vele andere onderscheiden straffen voor de misdaden die in de wet benoemd zijn en voltrokken werden, in het christendom na, en is men ook niet verschuldigd ze uit te voeren. De reden is, dat ze alleen het Joodse volk aangingen. Verder komt uit de Schrift naar voren, dat wanneer Christus de Heer zijn apostelen uitzond om het woord te prediken, Hij hen beval om geen andere, noch scherpere wraak uit te oefenen dan waar men hen[5] niet zou aanhoren, noch geloof zou schenken aan hun toespraken. Zij moeten uitgaan en het stof van hun voeten schudden, opdat blijke dat zij er geen deel aan hebben. En zo hebben de apostelen zich er ook aan gehouden. Ach, wee o wee, hoe gering is in deze tijden het getal dergenen die Mozes en

[5] Lees: de apostelen.

Paulus volgen. Hoe groot daarentegen de hoeveelheid dergenen die hun onverzoenlijke wraakzucht en onbezonnen, ontijdige ijver met het voorbeeld van Elias en Phineas willen beschijnen. Wie zich niet zelf op moedwillige wijze wil verblinden en bedriegen, kan zonder moeite beproeven en onderkennen of zijn ijver godzalig en christelijk is, dan wel of hij met haat, afgunst en verlangen om zijn naaste in het verderf te storten, besmet is. Is nu bij een mens de hiervoor genoemde kwade mening tegen de naaste ingeworteld, dan is er slechts een geringe, ja, iedere slechte reden nodig om kwade gedachten en oordeel op te wekken. Dus wanneer in de een of andere, het geloof betreffende kwestie iemand met de afgunstige ijveraar niet overeenstemt, wordt hij direct verdoemd, tot ketter uitgeroepen, voor een boosaardig iemand gehouden met wie men niets van doen wil hebben, noch vriendschap moet sluiten. Waaruit dan het onheil ontspringt dat de christelijke liefde jegens de naaste ganselijk uitdooft. En alle vriendschap en eenheid wordt opgeheven, waardoor echter het algemene wezen niet anders dan feitelijk onverdraaglijke bezwaringen op de nek groeien.

Uit het tot dusverre vertelde blijkt thans, hoe hoognodig het is om in dergelijke kwesties met goed en rijp overleg en bescheidenheid te oordelen, want hoewel de mens in zulke kwesties uit onwetendheid overijlt en dwaalt, verontschuldigt hem de onoverlegde ijver geenszins. Ervan uitgaande ook, dat hij op het een of andere vlak gelijk heeft, kan hem niettemin op de ene of de andere weg met goede reden de scherpe voltrekking van zijn wraakzucht weersproken en hem gezegd worden: Gij arts, die de ziekte en zwakheid van uw naaste ziet en onderkent, doch hem wilt ombrengen in plaats van dat gij hem helpt, beschouw voor alles uzelf en heel uw bekrompen gebrekkigheid, ingevolge St.-Paulus[xiii], wanneer hij zegt: De liefde is lankmoedig en vriendelijk, ze is niet opgeblazen, ze streeft niet naar schade, ze maakt de zonde niet groter dan hij is, doch bedekt veeleer zijn gebrek.

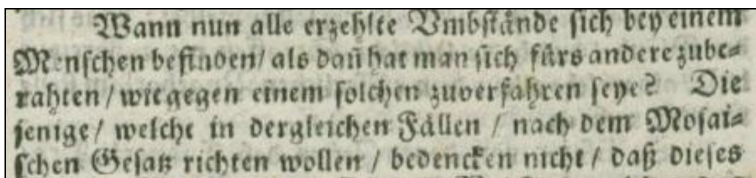
In de grond der waarheid is het een erbarmelijke bloeddorstigheid om degene wiens ziel in groot gevaar verkeert, ook aan het lichaam te willen straffen. Het staat een christelijk hart alom vrij, de valse leer te haten en te verdoemen, doch niet de mens die ermede behept is, want hij moge zo ingesteld zijn als hij is: hij is niettemin uw naaste! Aangezien hij een mens is - hoewel tussen de Joden en Samaritanen een onderscheid in geloof en daarenboven een dusdanig dodelijke vijandschap was, als er tussen christenen en Turken niet erger kan zijn -, zo leert en toont Christus ons daarom niettemin, dat onder beide bovengenoemden de een de naaste van de ander moet zijn, vooral wanneer de een de hulp van de ander nodig heeft. Ja, de Heer[xiv] eist van ons, dat wij onze vijanden liefhebben. Wij moeten vergeven wanneer wij iets tegen iemand hebben, en diegenen goed doen die ons haten en vervolgen, zoals Hijzelf gedaan heeft en ons met een goed voorbeeld heeft voorgelicht[xv], doordat Hij voor degenen gebeden heeft die Hem sloegen en kruisigden.

Dienovereenkomstig moet een rechtschapen christen zijn medemens niet haten, noch hem een vijand zijn om geen enkele reden, doch wel de ondeugden, laster en valse leer, namelijk als het werk van de duivel, die van alle mensen, ja, van God de Almachtige zelf, de niet te bekeren aartsvijand is. En net zoals een christen - die weliswaar zijn eigen feilen en gebreken erkent en ook deze van harte vijandig is - linksom of rechtsom niet nalaat om zichzelf lief te hebben - dat wil zeggen: hij vertwijfelt niet -, voegt ook hij zijn eigen lichaam, en nog veel minder de ziel, schade toe. Op gelijke wijze moeten wij van anderen, onze medemensen, de laster en het valse geloof haten, en ons daarnevens op alle wijzen en wegen beijveren om de daarmede behepten daarvan af te manen; doch henzelf daarom echter niet vijandig zijn, want dankzij de genadiglijke hulp van God kunnen zij zich elk uur, ja, ieder ogenblik bekeren en op de ware weg begeven. In het bijzonder komt het aan geen enkel christelijk har toe, enige mens te verdoemen, gezien Christus de

Heer ten zeerste verbiedt, en de apostel Paulus ons leert, dat wij niet voortijdig moeten oordelen[xvi], tot de Heer komt, die ook aan het licht zal brengen wat in de duisternis verborgen is[xvii] en de raad van de harten zal openbaren. Daarom is het voldoende om de leer te beproeven en wel door het geloof, dat op het woord Gods gegrondvest is, aangezien hetgeen niet op Gods woord gegrondvest is, ook geen geloof bevat tot het eeuwige leven[xviii], en wat niet vanuit het geloof komt, is zonde[xix], zoals St.-Paulus evenzeer betuigt, aangezien het geweten daardoor niet tot rust wordt gebracht.

Dientengevolge zijn voor het juiste, waarachtige en redelijke oordelen en richten tweeërlei dingen vereist. Ten eerste, dat men goed en rijpelijk overweegt - en wel alleen vanuit de Heilige Schrift - of deze of gene die tot ketter wordt uitgeroepen, er waarachtig een is of niet. Verder, wanneer zo iemand van ketterij bewezen wordt, in welke vorm men jegens hem moet optreden. Wordt nu in de ene of andere kwestie het middel van de Heilige Schrift buiten beschouwing gelaten, dan kan gemakkelijk een grove fout worden begaan. Net zoals hij zou begaan, die bij het meten geen meetlat wil gebruiken, en niet zou kunnen onderscheiden waarom iets krom of recht is, wat waar of fout is. Wij moeten evenwel naar Augustinus' leer[xx] voor het onderzoeken van een dergelijke belangrijke kwestie de weegschaal van de Heilige Schrift gebruiken, opdat wij mogen onderkennen van zwaar of licht is. Wie in de grond der waarheid met passende ijver en zonder partijdigheid wil oordelen of deze of gene een ketter is, zal gewis bevinden dat het niet een zo geringe of gemakkelijke kwestie is als veel van hun lieden zich inbeelden, doch zeer moeilijk en gevaarlijk, gezien Augustinus' eigen bekentenis en getuigenis. Want op zijn minst moet men van een vijftal omstandigheden verzekerd zijn, wil men met redelijkheid iemand voor een ketter houden en daartoe uitroepen. Ten eerste, dat de strijdige kwestie en de fout het geloof en de christelijke leer zelf betreffen, en niet iets onder-

geschikts[6]. Ten tweede, dat de fout waarlijk ingaat tegen de basis van de christelijke leer en niet slechts tegen andersoortige omstandigheden, en ronduit uit vermoedens bestaat. Ten derde, dat de fout zijn oorsprong niet heeft in onwetendheid, doch in slechtheid. Ten vierde, dat door dergelijke fouten onenigheid en tweespalt in de christelijke Kerk kan worden opgewekt. En ten vijfde, dat degene die met de onderhavige dwaling en fout behept is, na herhaalde herinnering en onderrichtingen uit de Heilige Schrift, langs de een of andere weg halsstarrig en verstokt in zijn dwaling volhardt.

Wann nun alle erzehlte Umbstände sich bey einem Menschen befinden/ als dann hat man sich fürs andere zubetrahten/ wie gegen einem solchen zuverfahren seye? Die jenige/ welche in dergleichen Fällen / nach dem Mosaischen Gesatz richten wollen / bedencken nicht / daß dieses

Wanneer nu alle genoemde omstandigheden zich bij een mens voordoen, moet men zich verder beraden hoe men tegen zo iemand moet optreden. Degenen die in dergelijke gevallen naar de Mozaïsche wet willen rechtspreken, bedenken niet, dat dit wetsoordeel alleen het Joodse volk - aan hetwelk de wet feitelijk gegeven was - heeft betroffen, en ons evenwel niet aangaat. Er was ook bijzonder veel aan gelegen om bij het genoemde volk al datgene met scherpte uit te schakelen, wat tot ketterij en tweespalt aanleiding kon geven, opdat hierdoor de komst van onze Messias in het vlees niet twijfelachtig werd gemaakt, aangezien Hij uit het Joodse volk geboren, en in het Joodse land zijn werk moest verrichten.

Wil men mij hier verwijten, dat het geboden en wetten die aan het Joodse volk zijn gegeven, zeer goed en heilig zijn, en daarom ook door ons ijverig in acht genomen en aangehouden moeten worden, dan antwoord ik daarop, dat het Gods wil is

[6] "Mittelding".

geweest dat de Joden niet alleen de innerlijke verering van zijn majesteit - die uit de Tien Geboden en het geloof aan de verwachte Messias bestond -, doch ook de uiterlijke godsdienst als de voorspiegeling van de aankomst, het lijden en sterven van onze Heiland moesten houden. Waaruit volgt, dat de tegen de uiterlijke godsdienst begane misdaden met ernst bestraft hebben moeten worden, die in onze godsdienst niet zo streng gelden[7], aangezien deze eigenlijk een innerlijke godsdienst is. Christus de Heer meldt immers zelf: Dat het geloof zich door de lijfelijke straffen niet laat uitbreiden, die slechts de uiterlijke ongehoorzaamheid sturen en weren.[8]

Toen Jesaja[xxi] over de tijden van het evangelie profeteerde, sprak hij: Dan zullen de wolven bij de lammeren wonen en de luipaarden bij de bokken, opdat het land vol kennis van de Heer is. Niet dat de ongelovige en de vijand der waarheid niet voortdurend de gelovigen moeten oefenen[9], want dat is de juiste eigenschap waarop St.-Paulus in het epistel aan de Galaten[xxii] duidt: doch diegenen die zich uit de schaar der huidigen naar het kleine groepje van de Heer begeven, moeten de bloeddorstigheid en haat jegens hun naasten wijken en laten vallen. Opdat echter ook enige melding geschiedt en men moge weten wat voor tuchtigingen en deugdelijke middelen moeten worden gebruikt, opdat de ketters zich des te eerder bekeren en aldus

---

[7] “zuhalten”. Vertaling onzeker.

[8] Vergelijk Luther: “Daar komt ook de algemene spreuk vandaan, die ook bij Augustinus te vinden is: Tot het geloof kan en behoort men niemand te dwingen.” Zie Luther, ‘Von welltlicher vberkeytt, wie weytt man yhr gehorsam schuldig sey’ (Over de wereldlijke overheid, in hoeverre men haar gehoorzaamheid verschuldigd is), Het Tweede Deel, 1523. Zie mijn vertaling op www.archive.org. Augustinus heeft het beginsel prachtig uiteengezet in zijn Brief 185: 33-34. Ook het omgekeerde stelt hij: “(...) straffen konden de Joden niet bij de afgoden weghouden, die straffen konden de christenen niet dwingen om naar de afgoden te gaan: de liefde die van de heilige Geest kwam, was er al.” Zie Augustinus, Preek 272B.

[9] Lees: ‘scherp moeten houden’.

anderen niet met hun dwaling aansteken, is noodzakelijk om vóór alle dingen goed te onderscheiden tussen het ambt van de kerkdienaar en van de wereldlijke overheid, aangezien diens beroep zich niet verder uitstrekt dan dat hij alle ijver en zorgvuldigheid aanwendt opdat onder zijn kudde kwade en verwarde geloofsgedachten zich niet innestelen en wortel schieten; opdat geen van zijn geestelijke schaapjes op heimelijke wijze afvallig gemaakt en verleid worden; en hij ook openlijk in het algemeen en in het bijzonder de tegen het woord Gods ingaande dwalingen en fouten samen met hun gevolgen krachtig bestrijde.

De wereldlijke overheid komt het toe, met ijver en ernst daarnaar te streven, opdat het woord Gods zuiver en luider gepredikt wordt, en de kerkdienaren en predikers die van dit richtsnoer afwijken uit hun ambt worden gezet en, op een niet volgende bekering en verbetering, ganselijk worden uitgesloten uit de christelijke gemeente. Dit procedé moet ook worden aangewend jegens al diegenen die na voorafgaande broederlijke waarschuwing, vermaning en instructie uit de Heilige Schrift halsstarrig in hun valse, dwalende mening volharden. Naar lijfstraf moet men echter geenszins grijpen, tenzij het gaat om misdadige agitators, onruststokers van de algemeen vrede en verstokte overtreders van het gebod der overheid. In aanmerking nemend dat het een onfeilbare regel is dat de wereldlijke wetten het lichaam, en de geestelijke de ziel straffen, past het daarom een christelijke overheid de dwalingen langs voormelde weg zoveel mogelijk uit te roeien, doch niet de mensen die daarmede behept zijn, te verdelgen.

Bescheiden
raad hoe zich de
heerser betonen en gedragen
moet, wiens onderdanen afwijkende
geloofsbekentenissen zijn
toegedaan.

Het is een zeer moeilijke en gevaarlijke kwestie om over volkeren van uiteenlopend, ja, afwijkend geloof - waarbij een deel het andere niet wil dulden, en het ervoor houdt dat hij het vanwege zijn geweten niet anders kan - te heersen. Een dergelijke beklagenswaardige toestand bestaat in de christenheid in onze tijd niet weinig, zoals met name de Roomse Kerk de evangelisch genoemde niet wil lijden, en het ook voor een gewetenskwestie en een goddelijk gebod houdt om die te vervolgen en waar mogelijk uit te roeien.

Heeft het nu in het algemeen een dusdanige gedaante, hoeveel moeilijker en gevaarlijker zal het vallen, wanneer diegene die over beiderlei kwesties moet heersen, ook door een dergelijke mening ingenomen is, in aanmerking nemend dat het beheersen van een volk, en het echter ook tot vijand te zijn en het te willen verdelgen, niet naast elkander kunnen bestaan. Doet het zich nu voor, dat zulke tegenstrijdige geloofsbekentenisen in een staat zijn ingeworteld, mocht die niet anders te gronde gaan, dan is er geen ander middel voorhanden dan dat degene die deze beheerst (of degenen die deze beheersen), weliswaar bestendig bij hun geloof blijven - wanneer zij dat op de Schrift baseren en goed bevinden -, doch daarnevens de valse en zeer schadelijke mening alsof zij ertoe gehouden zijn om de onderdanen die een andere geloofsbekentenis zijn toegedaan, te vervolgen en uit te roeien, laten verdwijnen en die

ook bij henzelf uit de gedachte bannen. Daarbij moeten zij rijpelijk overwegen - aangezien God de doelbewuste ketter, die Hij toch in een ogenblik zou kunnen verdelgen, voor de vromen ter oefening duldt -, dat ook genoemde heersers de van hun geloof afgezonderde onderdanen zonder zonde kunnen en moeten dulden, vooral omdat een veel groter euvel te vrezen is wanneer men een bekend dwalend geloof, of veelmeer de aanhangers daarvan wil uitroeien en daarnevens zich in het gevaar wil storten dat tegelijkertijd de ware gelovige in de dood gegeven wordt, en aldus tezamen met het onkruid van het koren wordt uitgetrokken.

Waaruit naar voren lijkt te komen, hoe noodzakelijk het is, dat de heerser betreffende dergelijke in het geloof onderscheiden volkeren alle gedachten en opvattingen om geweld uit te oefenen en een deel van hen te vervolgen, laat vallen, want op zich is het toch al vergeefs, aangezien het het uiterste verderf ontegenzeggelijk aantrekt, wanneer men bedenkt dat zulk een procedé sterk de hitte van de toorn en de vijandschap onder de onderdanen ontsteekt, en ook wantrouwen en argwaan jegens elkander opwekt, doch voornamelijk jegens het hoofd zelf.

Wil men nu zulk een onheil verhoeden, dan vereist de hoogste nooddruft - en wordt ook de heerser ertoe verbonden - dat hij diegenen die in het geloof met hem, als het hoofd, niet overeenstemmen en daarom het meeste aan het gevaar onderworpen zijn, vooral voor de anderen vergewist van hun veiligheid, opdat zij in hun gemoed tot rust worden gebracht en inderdaad mogen bespeuren, dat de anderen in rijksaangelegenheden en alle andere handel en wandel niet boven hen de voorkeur hebben. Wil men daartegen aanvoeren dat men de heerser van deze leer volgt, dan zou weliswaar dat deel wat de algemene rust en zekerheid verlangt, tevredengesteld en vergenoegd zijn; daarentegen de tot vervolging geneigden des te grimmiger en verhit worden, ja, wellicht zeer tegen de heerser tot wantrouwen en vijandschap bewogen worden. Daarom zou het maar op één ding uitlopen, en is het dus beter om het met

zijn geloofsgenoten te houden. Hierop antwoordde ik kort, dat het veel nuttiger en bevorderlijker is dat diegenen slecht tevreden zijn, bij wie de vervolging, verdelging en onrust in het hart berust, dan diegenen die voor beider deel vrede, rust en welstand zoeken. Bedenk dat genen met niets anders dan met verderf, doldrift en omwenteling van de ganse staat vergenoegd kunnen worden, en daarentegen dezen, die niemand met geweld van zijn geloof begeren te verdrijven, noch voor de ziel, noch het lichaam schade of gevaar aantrekken, aangezien in het bijzonder door middel van hun zoeken naar rust en vrede ook hun opponent de uitoefening van zijn geloof ongehinderd - net zoals zijzelf - geniet, hetgeen in oorlogstijden en tijden van vervolging niet kan zijn, blijkens het spreekwoord:

Wie anderen tot rust brengen wil,
kan zelf niet zitten stil.

Bovendien moet ook worden bedacht, dat het de wil en opvatting van alle vervolgers is om te beledigen, doch de vervolgden willen zich beschutten. Hebben dezen voor diegenen dus een gerechtvaardigde zaak? Want het beledigen van de naaste is nu eenmaal altijd slecht, onverantwoordelijk en door God verboden, vooral wanneer het zonder gevaar voor de eigen ziel en het lichaam - zoals in dit geval - kan worden nagelaten. Want geen goddelijke of wereldlijke wet bepaalt een lijfelijke of tijdelijke straf voor diegenen die in hun hart zondigen. Derhalve kan degene die over dergelijke, in het geloof afwijkende, volkeren heerst, met grond van waarheid en met de grootste reden tot diegenen die naar vervolging en onderdrukking der anderen begerig zijn, zeggen: Ik ben het met u eens en sta aan uw kant, zoveel als het het geloof betreft. Doch niet met de bedoeling om de anderen te vervolgen en te verderven omwille hun van ons afgezonderde geloof, want tot beschutting en bevordering van het geestelijke is dat niet nodig, ja, verboden, en voor de wereldlijke heerschappij en de algemene ruststand echter schadelijk en verderfelijk. Kan ik daarnevens ons geloof door de leer en aanstelling van een

godzalige wandel bevorderen en uitbreiden, dan moet
dat niet nagelaten worden, doch niet door geweld
en met de wapenen, die in geloofszaken en tot
voortplanting van de eer van God van geen
nut zijn.

E I N D E.

---

[i] Romeinen, 10, 2.
[ii] Exodus, 32, 31, 32.
[iii] Romeinen, 9, 3.
[iv] Mattheüs, 13, 29, 30.
[v] Hom. 47, in 23. cap. Mattheüs.
[vi] Mattheüs, 21, 12, 13.
[vii] Johannes, 11.
[viii] 1 Richteren, 18.
[ix] Numeri, 15.
[x] @ Korinthiërs, 10, 4, 5.
[xi] Lukas, 9.
[xii] Exodus, 21,20, 22, 1, 21, 15, 17, 31, 14; Leviticus, 20, 9, 21, 9; Deuteronomium, 21, 18, 22, 21.
[xiii] 1 Korinthiërs, 13; 1 Petrus, 4.
[xiv] Lukas, 10.

[xv] Lukas, 23.
[xvi] Mattheüs, 7.
[xvii] 1 Korinthiërs, 4.
[xviii] Romeinen, 10.
[xix] Romeinen, 14.
[xx] Contra Donat., Lib. 2, Cap. 1.
[xxi] Jesaja, 11.
[xxii] Galaten, 4.